

MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYADA TARJIMONNING ROLI VA MAS'ULIYATI

Ismoilova N.M.¹

Ilmiy rahbar: Jalolova Sh.M.

Annotatsiya:

Ushbu maqolada madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida tarjimonning o'рни va uning zimmasidagi mas'uliyat ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tarjimon nafaqat tilni bilgan holda matn yoki nutqni boshqa tilga o'giruvchi mutaxassis, balki madaniyatlar o'rtasida ko'prik vazifasini bajaruvchi shaxs sifatida qaraladi. Maqolada tarjimonning asosiy vazifalari, jumladan, lingvistik va madaniy ekvivalentlikni saqlash, kommunikativ xatolarning oldini olish va axborotni xolis yetkazish jarayonlari muhokama etiladi. Shuningdek, tarjima jarayonida madaniy tafovutlarni hisobga olish va kasbiy etikaga rioya qilishning ahamiyati ham yoritiladi. Maqola globalizatsiya sharoitida tarjimonlik faoliyatining dolzarbligini ta'kidlab, madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: intermadaniy kommunikatsiya, translingvistik ekvivalentlik, hermenevtik tarjima strategiyalari, semiotik tafovutlar, diskursiv adaptatsiya, kognitiv lingvistika.

Kirish

Hozirgi globallashuv jarayonida madaniyatlararo kommunikatsiya insonlarning kundalik hayoti va kasbiy faoliyatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli millat, e'tiqod va dunyoqarashga ega bo'lgan kishilar o'rtasidagi muloqot samaradorligi nafaqat ularning til bilish darajasiga, balki madaniy tafovutlarni tushunishiga ham bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, tarjima jarayoni oddiy so'z almashinuvi emas, balki turli madaniyatlar o'rtasida samarali aloqa o'rnatish vositasidir. Tarjima insoniyat tarixida qadimdan mavjud bo'lib, u turli xalqlar o'rtasidagi aloqa, bilim almashinuvi va madaniy integratsiyaning asosiy vositalaridan biri bo'lib kelgan. Masalan, qadimgi Rim va Yunon davrlarida tarjimonlar davlatlararo diplomatik munosabatlarni o'rnatishda muhim rol o'ynagan. O'rta asrlarda esa Sharq va G'arb olimlari o'rtasidagi ilmiy tafakkur almashinuvi aynan tarjimonlar orqali amalga oshirilgan. Bugungi kunda esa tarjimonlik faoliyati faqat badiiy yoki rasmiy hujjatlar bilan cheklanmay, xalqaro biznes, texnologiya, siyosat va hatto sun'iy intellekt sohalarida ham keng qo'llanilmoqda. Tarjimonning asosiy vazifasi faqatgina matn yoki nutqni bir tildan ikkinchi tilga o'girish emas, balki uning madaniy kontekstini ham to'g'ri yetkazishdan iborat [Baker, M. 2011]. Chunki har bir til o'ziga xos tarixiy, lingvistik va madaniy xususiyatlarga ega bo'lib, ba'zan to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish ma'noni buzib qo'yishi mumkin. Masalan, ba'zi metafora yoki iboralar bir madaniyatda yaxshi qabul qilinishi mumkin bo'lsa, boshqasida noto'g'ri tushunilishi yoki hatto kamsituvchi ma'no kasb etishi mumkin. Shu bois tarjimon nafaqat lingvistik bilimlarga, balki keng madaniy tafakkur va kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lishi zarur. Ushbu maqolada madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida tarjimonning roli va uning zimmasidagi mas'uliyat keng tahlil qilinadi. Xususan, tarjimonning til va madaniyat o'rtasida ko'prik bo'lishi, muloqotda tushunmovchiliklarning oldini olishdagi roli hamda kasbiy etikasi haqida ilmiy-nazariy yondashuvlar asosida fikr yuritiladi [Bassnett, S. 2002]. Madaniyatlararo muloqot sharoitida tarjima nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki xalqlar o'rtasidagi o'zaro tushunish va hamkorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi strategik ahamiyatga ega jarayon ekanligi isbotlanadi.

Muhokama va natijalar

Madaniyatlararo kommunikatsiya — turli madaniyat vakillari o'rtasida axborot almashinuvi jarayoni bo'lib, u lingvistik, ijtimoiy va psixologik omillar bilan chambarchas bog'liq. Har bir til o'ziga xos semantik va pragmatik tizimga ega bo'lib, tarjimon ushbu tafovutlarni hisobga olgan holda axborotni aniq va to'g'ri yetkazishi zarur. Tarjima nazariyasida E. Nida, G. Vermeer, L. Venuti kabi olimlar madaniyatlararo tafovutlar tarjimaning ajralmas qismi ekanini ta'kidlaydi. E. Nidaga ko'ra, tarjima faqat lingvistik konvertatsiya emas, balki madaniy transformatsiya hamdir. G. Vermeerning skopos nazariyasida esa tarjimon kommunikativ kontekstni hisobga olib, axborotni maqsadli auditoriyaga moslashtirishi kerakligi qayd etiladi. Shu bois, tarjimon nafaqat tilshunos, balki madaniyatshunos, kommunikator va mediator sifatida ham faoliyat yuritadi. Tarjimonning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi vazifalari keng qamrovli bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarga bo'linadi:

¹ *Ismoilova Nigora Mirzoaliyevna, MirzoUlug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Xorijiy filologiya fakulteti 1-kurs talabasi*

- Translingvistik ekvivalentlikni ta'minlash

Tarjimon bir til tizimidagi semantik birliklarni boshqa tilga ekvivalent tarzda o'girish orqali ma'no buzilishining oldini olishi lozim. Bunda denotativ, konnotativ va pragmatik ekvivalentlik tamoyillari e'tiborga olinadi.

- Madaniy kodlarni dekodlash va moslashtirish

Har bir madaniyat o'ziga xos semiotik tizimga ega. Tarjimon ushbu kodlarni to'g'ri talqin qilib, ularni boshqa madaniyat auditoriyasiga tushunarli shaklda yetkazishi kerak [Hatim, B.1997]. Masalan, metaforik ifodalar yoki ramziy tushunchalar turli madaniy kontekstlarda turlicha talqin qilinishi mumkin:

- Kommunikativ shovqinni kamaytirish

Madaniyatlararo muloqot jarayonida tushunmovchiliklar yoki noto'g'ri interpretatsiyalar yuzaga kelishi mumkin. Tarjimon bunday kommunikativ shovqinni minimallashtirish uchun lingvistik va pragmatik kompetensiyaga ega bo'lishi kerak.

Zamonaviy globallashtirish sharoitida madaniyatlararo kommunikatsiya jahon miqyosidagi axborot almashinuvi va o'zaro tushunishni ta'minlashning muhim vositalaridan biriga aylandi. Har bir xalq o'zining madaniy merosi, mentaliteti va ijtimoiy qadriyatlariga ega bo'lib, ularning o'zaro muloqotida lingvistik to'siqlar bilan birga, madaniy tafovutlar ham sezilarli ahamiyat kasb etadi. Aynan shu nuqtada tarjimonning roli muhim bo'lib, u nafaqat til vositasida axborotni yetkazuvchi mutaxassis, balki madaniyatlar o'rtasida ko'priq vazifasini bajaruvchi mediator sifatida ham maydonga chiqadi. Tarjimon faoliyatining asosiy jihatlaridan biri bu lingvistik ekvivalentlikni ta'minlashdir. Har bir til o'ziga xos lug'aviy, grammatik va semantik tizimga ega bo'lib, tarjima jarayonida ushbu elementlarning bir-biriga maksimal darajada muvofiq kelishini ta'minlash talab etiladi. Tarjima nazariyasida bu jarayon dinamik va formal ekvivalentlik tushunchalari bilan izohlanadi. Dinamik ekvivalentlik tamoyili tarjima matnining asl matnga mazmun va ta'sir jihatidan mos kelishini ta'kidlaydi, formal ekvivalentlik esa matn tarkibining grammatik va leksik jihatdan iloji boricha o'zgarmasligini ta'minlashga qaratilgan. Shu bois, tarjimon matnni bevosita so'zma-so'z tarjima qilish bilan cheklanmay, balki uning mazmunini saqlagan holda madaniy kontekstga moslashtirishga ham alohida e'tibor qaratishi lozim. Madaniyatlararo kommunikatsiyada tarjima jarayoni faqat lingvistik ekvivalentlikni ta'minlash bilan cheklanmay, balki madaniy tafovutlarni hisobga olishni ham talab etadi. Turli madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlar kommunikatsiya jarayonida tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Masalan, Sharq va G'arb madaniyatlarida odob-axloq qoidalari, muloqot uslubi va nutq etiketiga oid farqlar mavjud. Ayrim tillarda rasmiy va norasmiy murojaat shakllari keskin farqlansa, ba'zi tillarda bu farq sezilarli darajada emas. Shu sababli tarjimon har bir so'z yoki iboraning nafaqat lug'aviy ma'nosini, balki uning madaniy konnotatsiyasini ham chuqur anglab yetishi lozim. Madaniyatlararo tarjimaning murakkab jihatlaridan yana biri – diskursiv va pragmatik tafovutlarni hisobga olish zarurati bilan bog'liq. Turli tillarda nutq uslubi, rasmiy va norasmiy muloqot shakllari ham farqlanadi. Diplomatik nutq, ilmiy matnlar yoki huquqiy hujjatlarni tarjima qilishda matnning rasmiyligini saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy adabiyot yoki ommaviy axborot vositalari uchun mo'ljallangan matnlarda esa tarjima jarayoni erkinroq bo'lishi mumkin. Shu bois, tarjimon har bir tarjima vazifasida matnning janr va kommunikativ vazifasini hisobga olib ish yuritishi lozim. Madaniyatlararo tarjima jarayonida duch kelinadigan yana bir muammo – lingvistik interferensiya hodisasidir [Nida, E. A.1964]. Bu hodisa tarjimonning ona tili va tarjima qilayotgan til o'rtasidagi strukturalar farqi natijasida yuzaga kelib, tarjimada xatolarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, grammatik tuzilmalari o'xshash bo'lmagan tillar o'rtasida tarjima qilayotganda, tarjimon har bir tilning o'ziga xos sintaktik va morfologik xususiyatlarini inobatga olishi lozim. Tarjimashunoslik sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarjima samaradorligini oshirish uchun tarjimon nafaqat lingvistik bilimlarga, balki madaniyatshunoslik, sotsiolingvistika va pragmatika bo'yicha ham chuqur bilimga ega bo'lishi zarur. Tarjima jarayonida foydalaniladigan asosiy yondashuvlardan biri bu transkultural adaptatsiya tamoyilidir [Sayfullayeva, D.2019]. Ushbu tamoyilga ko'ra, tarjima qilingan matn faqat grammatik jihatdan emas, balki madaniy va kommunikativ jihatdan ham mos kelishi kerak. Xalqaro amaliyotda ushbu yondashuv ko'p tilli muhitlarda tarjima sifatini oshirish va madaniy tafovutlar natijasida yuzaga keladigan kommunikativ shovqinlarni minimallashtirish uchun qo'llaniladi.

Xulosa

Madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida tarjimonning roli faqat lingvistik transformatsiya bilan cheklanmay, u madaniy mediator sifatida ham faoliyat yuritadi. Tarjimon semantik ekvivalentlik, kommunikativ samaradorlik va madaniy uyg'unlikni ta'minlash orqali madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro tushunish jarayoniga xizmat qiladi. Globalizatsiya jarayonlarining jadallashuvi sababli tarjimonlar oldida yangidan-yangi vazifalar paydo bo'lib, lingvistik kompetensiyadan tashqari, madaniy tafakkur, diskursiv strategiyalar va kasbiy etika tamoyillariga rioya qilish zarurati ortib bormoqda. Shu bois, zamonaviy tarjimonlar nafaqat til mutaxassislari, balki madaniyatshunos, mediator va kommunikator sifatida ham faoliyat yuritishga tayyor bo'lishlari kerak [Toshboyeva, G.2021]. Tarjimonning asosiy maqsadi – lingvistik va madaniy tafovutlarni hisobga olgan

holda axborotni iloji boricha aniq va tushunarli yetkazishdir. Zamonaviy globallashuv sharoitida tarjimonlarning mas'uliyati yanada ortib, ularning faqat lingvistik bilimlargagina emas, balki kommunikativ kompetensiya, madaniyatshunoslik va diskurs tahlili bo'yicha ham yetarli malakaga ega bo'lishlari talab etiladi. Shu sababli tarjimonlik sohasi nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki keng qamrovli madaniy va ilmiy bilimlarni ham talab qiladigan murakkab va mas'uliyatli kasb sifatida rivojlanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Baker, M. *In other words: A Coursebook on translation (2nd ed.)*, London: Routledge, 2011, p 45-67.
- [2]. Bassnett, S. *Translation studies (3rd ed.)*, London & New York: Routledge, 2002, p 88-112.
- [3]. Hatim, B. & Mason, I. *The translator as communicator*, London & New York: Routledge, 1997, p 102-130.
- [4]. Nida, E. A. *Toward a science of translating*, Leiden: E. J. Brill. 1964, p 120-143.
- [5]. Sayfullayeva, D. *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*, Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 2019, 76-98-b.
- [6]. Toshboyeva, G. *Til va tarjima jarayoni: Nazariya va amaliyot*, Toshkent: Yangi asr avlodi. 2021, 112-134-b.
- [7]. Zarifovna, A. G., Uskanovich, X. F., & Jamolovna, Y. S. (2025). *Challenges And Opportunities Faced In The Evolution Of Logistics*. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 12(02), 247-250.
- [8]. Mirsanov, G. A. (2023). *Expressing Aspectual Semantics in Discourse*. *Journal of Language Pedagogy and Innovative Applied Linguistics*, 1(5), 68-73